

Lärohandledning
Material för skolor på egen hand
Årskurs 7-9

Vem bor
här?

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

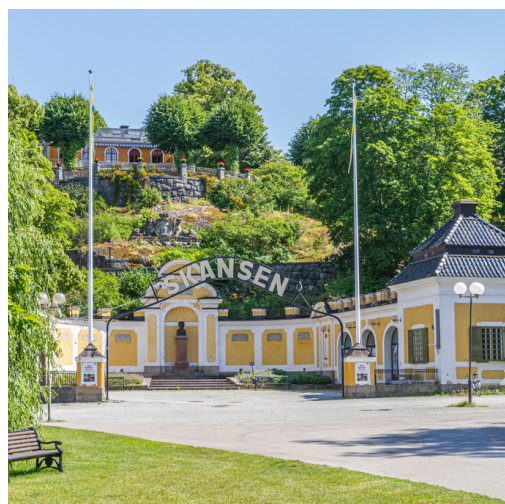
Om materialet	4
Koppling till läroplan	5
Inför besöket	6
Under besöket	7
Efter besöket	8
Lärarstöd om gårdarna	11
Fördjupande faktatexter	19
Källor och litteratur	21
Bildförteckning	22

SKÅNSEN

Vem bor här?

Studiematerial med lärarhandledning för skolklasser i årskurs 7–9 som besöker Skansen på egen hand.

- Målgrupp: årskurs 7–9
- Tidsåtgång på Skansen: cirka 1,5 timme
- Arbetsform: grupparbete
- Gårdar: Bergsmansgården, Moragården, Oktorpsgården och Älvrosgården
- Eleverna behöver: elevuppgifter, penna och skrivunderlägg
- Efterarbete: cirka 30–45 minuter eller 1–2 lektioner

Faktaruta: Om Skansen

Skansen är världens äldsta friluftsmuseum och öppnade 1891.

Här kan eleverna möta miljöer som visar hur människor i Sverige har levt, bott och arbetat under olika tider. Hus och gårdar har flyttats till Skansen från olika delar av landet. Här finns stadsmiljöer och landsbygdsmiljöer, kyrka och skola, verkstäder, butiker och hem för människor med olika livsvillkor.

Den äldsta byggnaden på Skansen är från 1300-talet. De yngsta kulturhistoriska miljöerna visar framför allt livet under 1900-talets första hälft. Många av husen och gårdarna berättar om 1800-talets Sverige.

Miljöerna runt byggnaderna har formats för att likna de platser som husen en gång kom ifrån. I de norra delarna av Sverige på Skansen finns till exempel barrträd och björk. I de södra delarna finns hassel, bok och ek. På så sätt kan eleverna undersöka hur natur, klimat och landskap har påverkat både byggnader och människors vardag.

Djuren är också en viktig del av Skansen. Här finns äldre typer av husdjur, så kallade lantraser, som berättar om jordbruk och vardagsliv förr. Här finns också vilda djur som hör hemma i Norden.

Om materialet

Att ha tak över huvudet är en självklarhet för de flesta av oss. Men människors bostäder har sett mycket olika ut under olika tider och på olika platser.

I Vem bor här? får eleverna besöka några av Skansens museimiljöer och undersöka hur människor har bott, levt och byggt sina hus under olika tider.

Under besöket ska eleverna använda sina egna iakttagelser. De ska titta noga, jämföra, rita och dra slutsatser. Frågorna hjälper dem att upptäcka hur husen har formats av människors behov, av landskapet, av klimatet och av de material och byggnadstekniker som fanns.

Arbetet handlar också om att fundera över större frågor. Vad behövde ett hem förr kunna ge? Hur syntes skillnader mellan människor i hus och gårdar? Och vad kan äldre byggnader berätta om sin tid?

**Till varje museimiljö
finns tre uppgifter!**

1

Undersök gården!
Eleverna undersöker hur gården ser ut, hur byggnaderna ligger i förhållande till varandra och hur miljön runt omkring är utformad.

2

Undersök en byggnad!
Eleverna väljer en byggnad och studerar den närmare. De tittar på material, väggar, tak, fönster och detaljer.

3

Vem bor här?
Eleverna använder sina iakttagelser för att resonera om vad byggnaderna har använts till, hur landskapet kan ha sett ut där husen en gång stod och vilka människor som kan ha bott där. Här får eleverna öva på att dra slutsatser utifrån spår i miljön.

Koppling till läroplan

LGR 22 årskurs 7-9

Historia

Samhällsomvandlingar: framväxten av civilisationer och industrisamhällen

- Tolkning av historiska källor från någon tidsperiod och granskning utifrån källkritiska kriterier. Värdering av källornas relevans utifrån historiska frågor.
- Analys av historiebruk kopplat till någon tidsperiod, till exempel hur olika aktörer använder historia för att skapa eller stärka nationella identiteter.

Geografi

Hållbar utveckling

- Människors tillgång till och användning av förnybara och icke-förnybara naturresurser och hur det påverkar människans livsmiljöer. Interessekonflikter kring naturresurser.
- Samband mellan ekonomisk och social levnadsstandard och faktorer som demografi, jämställdhet, utbildning och naturresurser.

Geografins metoder och verktyg

- Beskrivningar och analyser av platser och regioner med hjälp av kartor, enkla former av GIS, fältstudier och andra geografiska källor, metoder, verktyg och begrepp.

Teknik

Teknik, människa, samhälle och miljö

- Konsekvenser av teknikval utifrån ekologiska, ekonomiska och sociala aspekter av hållbar utveckling.

Tekniska lösningar

- Tekniska lösningar för hållfasta och stabila konstruktioner samt betydelsen av materialens egenskaper, till exempel drag- och tryckhållfasthet, hårdhet och elasticitet.

Samhällskunskap

Individer och gemenskaper

- Människors identiteter, ekonomiska resurser och möjligheter i samhället och hur dessa kan påverkas av bland annat socioekonomisk bakgrund, kön, ålder och etnicitet. Begreppen makt, rättvisa, jämlikhet och jämställdhet.

Inför besöket

Förbered eleverna på vad de ska göra på Skansen och varför.

Ni kan till exempel börja med frågan: Varför finns det hus?

Överallt i världen bygger människor hus. Husen kan se mycket olika ut och vara byggda på många olika sätt. Men varför behöver människor hus? Vad behöver finnas för att en plats ska fungera som ett hem?

Ett förslag är att eleverna inte läser in fakta om gårdarna på Skansen i förväg. I stället får de undersöka miljöerna på plats och använda sina egna erfarenheter, kunskaper och iakttagelser. Efter besöket kan ni tillsammans gå igenom vad eleverna kommit fram till och komplettera med fakta, jämförelser och vidare undersökningar.

Var tydlig med syftet med besöket. Eleverna behöver veta att de har uppgifter att lösa på plats och att arbetet ska följas upp i skolan.

I materialet arbetar eleverna med fyra gårdar på Skansen:

- Bergsmansgården från Västmanland
- Moragården från Dalarna
- Oktorpsgården från Halland
- Älvrosgården från Härjedalen

Förslagsvis kan eleverna arbeta i fyra större grupper, där varje grupp ansvarar för en gård. Det går också bra att dela in klassen i mindre grupper.

Inför besöket bör du:

- gå igenom vilka gårdar eleverna ska besöka
- visa gårdarna på Skansens karta: <https://www.skansen.se/planera-besok/karta/>
- bestämma grupper och återsamlingsplats
- förklara hur uppgifterna ska redovisas efteråt
- påminna eleverna om att ta med penna, papper och skrivunderlägg
- uppmana eleverna att klä sig efter väder

Under besöket

Tidsåtgång för materialet på Skansen är ungefär 1,5 timme.

Kontrollera alltid aktuell information på Skansens hemsida inför besöket. Där finns information om entré, anmälan av skolbesök, öppettider, matsäcksplatser och vilka museimiljöer som är öppna.

Tänk på att:

- skolbesök ska anmälas i förväg via Skansens hemsida
- öppettider för hus och gårdar kan variera under året
- några museimiljöer öppnar senare än Skansens huvudentré
- eleverna behöver tydliga instruktioner om tid, plats, regler och arbetsuppgifter
- du som lärare ansvarar för klassen under hela besöket

Välj gärna en tydlig återsamlingsplats, men undvik att använda en museimiljö som samlingsplats eftersom det kan störa andra besökare och verksamheten i miljön. Gå igenom förhållningsreglerna med eleverna innan besöket.

Förhållningssätt under besöket

Du som lärare och vuxen är ansvarig för din klass under hela besöket.

Gå in några i taget när ni rör er i de kulturhistoriska miljöerna. Var noga med att inte röra föremål, möbler eller väggar, eftersom de är ömtåliga och viktiga att bevara. Mat och dryck är inte tillåtet inne i husen. Tänk också på att visa hänsyn till andra besökare, så att alla får en god upplevelse. I flera av de öppna miljöerna finns förmedlare som gärna svarar på frågor och berättar mer om husen.

Skansen är världens äldsta friluftsmuseum och det är viktigt att visa hänsyn och aktsamhet när det gäller andra besökare, djur, byggnader och natur. På Skansen får man exempelvis inte klättra på murar och stängsel eller gå på nysådda gräsmattor. Man får inte mata eller skrämma våra djur, gäller även de frigående djuren.

Skansen är inte bara en plats för lärande utan även för avkoppling och rekreation för alla våra besökare. Tala gärna med varandra i lugn samtalston.

Skansen använder elbilar för att frakta saker över området. Det är förbjudet att sätta sig i dem eller på annat sätt röra dem då det finns risk för att en olycka kan inträffa. Hjälp oss hålla Skansen rent och snyggt – ta med ditt skräp och släng det i papperskorgen.

På Skansen finns det ca 100 bevakningskameror för att alla ska känna sig trygga.

Efter besöket

När ni är tillbaka i skolan är det viktigt att följa upp besöket. Låt grupperna berätta vad de har sett, vilka slutsatser de har dragit och vilka frågor som väcktes under arbetet.

En viktig fråga är hur människor förr använde de resurser som fanns i närmiljön. Där det fanns gott om skog byggdes hus ofta av hela timmerstockar. Där det fanns mindre tillgång på virke kunde bostadshuset vara timrat, medan uthusen byggdes med tekniker som sparade trä. Timrets längd påverkade hur breda husen kunde bli. Timrade hus står ofta på hörnstenar. Ibland fylldes mellanrummet mellan marken och huset ut, ibland lämnades det öppet.

Taken berättar också mycket om platsen där husen byggdes. På många timmerhus användes näver som takmaterial. Näver är vattentätt och fungerar ungefär som takpapp. Näverstyckena lades omlott så att regnvatten inte kunde tränga in mellan dem. Ovanpå nävern lades ved eller torv som tyngd. Taken lutar för att regn och snö lättare ska rinna av. Torvtak har ofta flackare lutning, så att torven inte ska glida ner.

I södra Sveriges jordbruksbygder, där det kunde vara ont om byggnadsvirke, användes i stället halm som taktäckning. Det var ett material som fanns nära till hands.

Fönstren är också viktiga att uppmärksamma. Fönsterglas kunde inte tillverkas på gården och kostade därför pengar. Stora fönster var dyra och släppte dessutom in mer kyla än små. Därför har äldre byggnader ofta få och små fönster. Norrväggen var ibland helt utan fönster, eftersom den sidan var mer utsatt för kalla vindar.

Vi vet inte alltid exakt vem som byggde husen som eleverna har studerat. Den som ägde mark och behövde ett hus kunde bygga själv, ta hjälp av familj, grannar och vänner, eller anlita en byggmästare.

Många äldre hus byggdes utan ritningar. I stället byggde man på det sätt som var vanligt i trakten. Materialen som fanns tillgängliga på platsen påverkade husens storlek, form och konstruktion. Byggnadstraditionen styrde hur husen skulle se ut och fungera.

Det gör att husen kan berätta mycket om platsen de kommer ifrån. De visar vad människor hade tillgång till, vad de behövde och vilka kunskaper som fanns i bygden.

Efterarbetet ger eleverna möjlighet att jämföra de olika gårdarna och fundera över varför husen skiljer sig åt. Skillnaderna kan till exempel handla om landskap, klimat, tillgång på material, ekonomi, status och byggnadstraditioner.

TIPS!

Hur mycket tid ni lägger på efterarbete bestämmer du som lärare. Välj en eller flera av uppgifterna beroende på hur mycket tid ni har.

- Kort efterarbete, cirka 30–45 minuter. Grupperna redovisar sina iakttagelser (Berätta för varandra) och jämför gårdarna.
- Längre efterarbete, 1–2 lektioner: Eleverna söker vidare om gården (Fördjupning om gårdarna och Avslutsövning).
- Fördjupning: Hemuppgiften "Hur bor du?"

Berätta för varandra

Klassen har undersökt olika gårdar och byggnader på Skansen. Nu får varje grupp berätta kort om vad de kom fram till.

Grupperna kan till exempel redovisa:

- vilken gård de undersökte
- hur många byggnader som fanns där
- vilken byggnad de valde att titta närmare på
- vad de tror att byggnaderna användes till
- vem eller vilka de tror kan ha bott där
- vad de såg som stöd för sina slutsatser
- vilka frågor de fortfarande har

Om eleverna har ritat enkla kartor över gårdarna kan de användas i redovisningen. Kartorna kan visas för klassen och fungera som utgångspunkt för samtal om hur gårdarna är planerade.

Låt eleverna jämföra gårdarna med varandra. Vad är likt? Vad är olik? Varför tror de att gårdarna ser olika ut?

Fördjupning om gårdarna

Efter redovisningen kan eleverna fördjupa sig i den gård eller byggnad de har undersökt. På Skansens hemsida finns information om varje gård.

De kan till exempel ta reda på mer om:

- landskapet där gården kommer ifrån
- klimatet och växtligheten i området
- vilka material som fanns där
- vad människorna i trakten arbetade med
- hur gården användes
- hur ekonomiska och sociala skillnader kunde synas i boendet
- hur husen skiljer sig från dagens bostäder

Eleverna kan också använda kartor för att hitta platserna som gårdarna kommer ifrån. Då blir det lättare att förstå sambandet mellan natur, byggnadsmaterial, arbete och boende.

Avslutsövning

Arbeta med följande frågor i klassen – låt eleverna reflektera och diskutera. De kan diskuteras i helklass, i mindre grupper eller användas som skrivuppgift.

Vad kan gamla hus berätta?

- Varför är det viktigt att spara gamla hus?
- Vad kan ett hus berätta som en text eller bild inte kan berätta på samma sätt?
- Vad skulle ett hus från vår tid kunna berätta om hur vi lever?

Att bevara eller flytta

- Varför rivs eller flyttas gamla hus?
- När är det bäst att bevara ett hus på sin ursprungliga plats?
- När kan det vara rimligt att flytta ett hus till ett museum?
- Vilka byggnader tror ni att framtidens friluftsmuseer kommer att visa?

Hemuppgift - hur bor du?

Eleverna får koppla arbetet på Skansen till sitt eget hem. Genom att undersöka sin egen bostad med liknande frågor blir det lättare att förstå att Skansens hus också har varit riktiga hem. Där har människor levt, arbetat, sovit, ätit, frusit, längtat, bråkat, skrattat och vuxit upp.

Eleverna behöver inte lämna ut privata detaljer om sitt hem. Uppgiften handlar om att undersöka bostaden som byggnad och livsmiljö.

Frågor till hemuppgiften

- Bor du i hus, radhus eller lägenhet?
- Ungefär när är bostaden byggd?
- Vad verkar byggnaden vara byggd av?
- Tror du att materialen kommer från närområdet eller från andra platser?
- Beskriv ditt hem för någon som aldrig har sett det.
- Hur många rum finns i bostaden?
- Vilka rum eller platser används mest?
- Rita en enkel plan eller karta över ditt hem.
- Jämför med gården eller huset du undersökte på Skansen. Vad är likt och vad är olik?
- Fråga gärna en vuxen, äldre släkting eller annan person hur de bodde när de var barn. Vad verkar ha förändrats mest?

Lärarstöd om gårdarna

Eleverna ska undersöka fyra gårdar på Skansen. Gårdarna kommer från olika delar av Sverige och visar olika sätt att bygga och bo.

Texterna nedan är främst skrivna som stöd för dig som lärare. De ger bakgrundskunskap om gårdarna, byggnaderna, materialen och landskapen de kommer ifrån. Eleverna behöver inte läsa texterna i förväg. Tanken är i stället att de först ska undersöka miljöerna på plats, göra egna iakttagelser och dra egna slutsatser.

Efter besöket kan texterna användas för att följa upp elevernas svar, jämföra olika gårdar och fördjupa resonemangen om hur människor har levt, byggt och bott förr.

Bergsmansgården

Byggnaderna är från sent 1600-tal till tidigt 1800-tal.

Bergsmansgårdens byggnader kommer från olika gårdar i Nora bergslag i Västmanland. De visar hur en gård kunde se ut hos en bergsman, en person som både arbetade med jordbruk och med bergsbruk.

Gården visar hur en välbärgad bergsmansfamilj kunde bo under 1700-talets första hälft. Bergsmännen hade en särskild ställning i samhället. Genom privilegiebrev kunde de få rätt att bryta malm i en gruva som de ägde själva eller tillsammans med andra. På 1730-talet bodde Brita Michelsdotter och hennes man Johan Knistedt i Laxbrogården, som är Bergsmansgårdens huvudbyggnad.

Alla husen är byggda av furutimmer. Taken är täckta med näver och torv, och väggarna är rödfärgade. Skorstenarna är gjutna i järn. Det berättar något om platsen som husen kommer ifrån. I Bergslagen fanns mycket skog, men också järnmalm och kunskap om järnhantering. Därför syns både skogen och järnet i byggnaderna.

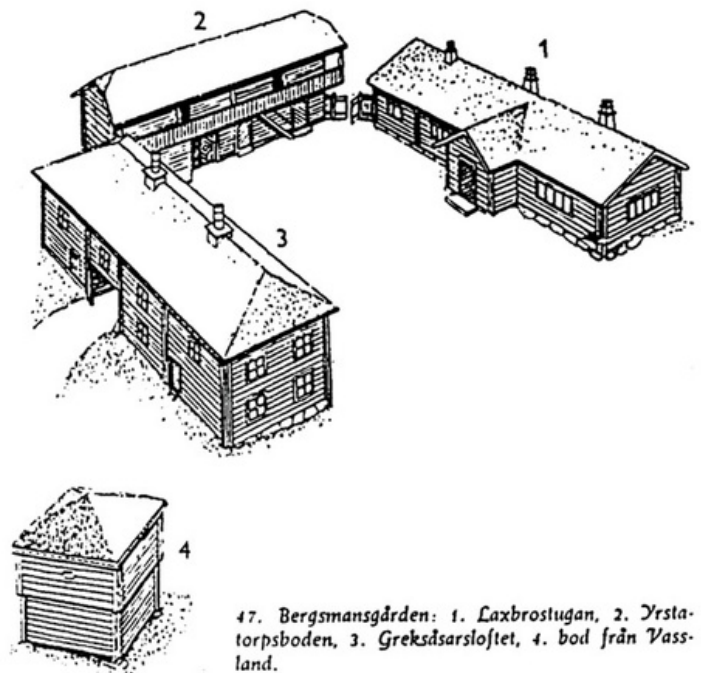
De tjocka timmerväggarna visar att det fanns god tillgång på trä. De gjutna järnskorstenarna visar att järnet var en viktig del av gårdens ekonomi. Rödfärgen var också ett tecken på status, eftersom många hus vid den här tiden fortfarande var omålade och grå. Den stora loftboden visar också att gården tillhörde någon med resurser.

Loftbodarna användes till mer än förvaring. På bottenvåningen kunde matvaror, redskap och andra föremål förvaras, medan det kunde finnas sovrum på övervåningen. Yrstatorpsboden har en svalgång, en utvändig gång som löper längs byggnadens övervåning.

Även huvudbyggnadens inredning visar att familjen hade det gott ställt. Gårdens finaste rum hade ett rikt målat tak med bland annat tulpaner och exotiska djur. Där fanns dyrbara möbler och ett ur som tillverkats efter uppfinnaren Christoffer Polhems konstruktion. Till huset hörde också ett separat kök. Där fanns både enkla träföremål och dyrare föremål av tenn, koppar, silver och importerad fajans.

Bergsmannen som bodde här försörjde sig både på jordbruk och på järn. Malmen bröts, bearbetades och såldes. Det gav inkomster till gården.

Arbetet med järnet följde årets växlingar. Under sommaren bröts malmen. Under hösten och våren arbetade man vid hyttan, där malmen hettades upp i en masugn. På vintern kunde malm och färdigt järn transporteras när vägar, sjöar och vattendrag hade frusit. Samtidigt behövde familjen och gårdens arbetsfolk sköta jordbruket. En viktig byggnad saknas på Skansen: fähuset där djuren fanns. Det skulle egentligen ha bildat den fjärde sidan i gårdsfyrkanten, men något sådant fähus flyttades aldrig hit.

Moragården

Byggnaderna är från tidigt 1300-tal till 1800-talets mitt.

Moragårdens byggnader kommer från Dalarna, från gårdar i Mora och Venjan. Här kan eleverna se hur en gård kunde vara uppbyggd i ett område där det fanns gott om skog. Byggnaderna har samlats från olika gårdar för att visa en mer fullständig bild av en dalagård omkring år 1800. Morastugan kommer från byn Östnor i Mora, medan Hedningahuset kommer från Malung. Hedningahuset är Skansens äldsta hus. Timret som användes till huset fälldes åren 1324–1325.

Alla husen är knuttimrade av furu, men byggnadstekniken skiljer sig åt mellan de olika husen. Taken är vedtak, lagda med näver och trä. Väggarna är obehandlade och har fått gråna med tiden.

Morastugan har ett vedtak där dubbla rader av brädor ligger på varandra. På flera av de andra husen ligger kluvna stockar ovanpå flera lager näver. Nävern skyddar byggnaderna mot regn och snö. Hedningahuset har också en svale, en utstickande gång med både golv och tak.

Gården berättar mycket om landskapet den kommer ifrån. I Dalarna fanns god tillgång på skog, vilket syns i de kraftiga timmerväggarna och i taken av trä och näver. Här har människorna byggt med material som fanns nära.

Byggnaderna ligger runt en gårdsplan som kunde stängas med grindar och portar på natten. Det gav skydd och höll gårdens djur samlade.

På Moragården bodde en bonde med egen jord och egen skog. Varje byggnad hade en särskild funktion. Det fanns hus för människor, hus för kor och hästar, hus för säd och foder, och byggnader där mat kunde förvaras torrt eller svalt.

I början av 1800-talet bodde Anders Krång Mattson och Karin Matsdotter i det hus som på Skansen kallas Morastugan. Morastugan är en enkelstuga med ett större rum och en liten kammare. Det stora rummet användes till många olika saker, bland annat matlagning, arbete och vila. Ett och samma rum kunde alltså vara både kök, arbetsrum och sovrum. Hedningahuset har två små rum. Det ena användes till förvaring och det andra som sovplats. Till gården hör också Back Mats stuga. Den är placerad som en undantagsstuga, dit den äldre generationen kunde flytta när en yngre generation tog över gården.

Gården visar tydligt hur ett hem förr inte bara var en bostad. Det var också en arbetsplats och en plats där människor, djur, mat, redskap och förråd behövde få plats.

Jorden i Dalarna var ofta mager och gårdarnas mark kunde vara uppdelad i många små åkertegar. Därför var det svårt för en familj att försörja sig enbart på jordbruk. Anders Krång Mattson var småbonde men hade, liksom många andra, flera bisysslor. Han deltog bland annat i tillverkningen av moraklockor. Boskapsskötseln var viktig. Under sommaren fördes djuren till fäbodarna, där unga kvinnor vaktade dem och tillverkade smör och ost. Andra ungdomar lämnade gården under delar av året för att arbeta på andra platser. Några vandrade till Stockholm, där kvinnor kunde arbeta med trädgårdsarbete eller som roddare och män exempelvis som murare eller timmermän. Människorna på gården behövde därför kunna många olika arbeten för att familjen skulle klara sin försörjning.

52. Moragården: 1. Morastugan, 2. stall, 3. Back Mats stuga, 4. Hedninghuset, 5. Bergkarlslöftet, 6. Färnäsbräbret, 7. Säsbräbret, 8. Vikaladan, 9. foderbod, 10. fäbus, 11. dyngstad, 12. källarbod, 13. brunn.

Oktorpsgården

Boningshuset är från mitten av 1700-talet, medan gårdens övriga byggnader är från 1700- och 1800-talet. Gården visar hur en halländsk lantbrukarfamilj kunde bo och arbeta under 1870-talet.

Oktorpsgården kommer från Halland. Till skillnad från flera andra gårdar på Skansen kommer alla byggnader här från samma gård.

Gården kommer från Oktorp i Slöinge socken. Den flyttades till Skansen år 1896 tillsammans med många av de föremål som hade funnits på gården.

Huvudbyggnaden är knuttimrad. De andra husen är byggda i skiftesverk, en teknik där man sparar på virke jämfört med timring. Byggnaderna är gjorda av olika träslag, bland annat furu och bok. Taken är täckta med halm och väggarna är obehandlade.

Boningslängan består av två höga byggnader, så kallade häbbare, med ett lägre hus mellan dem. Boningshusen är timrade, medan ladorna och uthusen är byggda i skiftesverk. I skiftesverk bildar stolpar en ram som fylls med liggande brädor.

Gården berättar mycket om landskapet den kommer ifrån. Halland var en jordbruksbygd med blandskog, där tillgången på virke inte var lika stor som i skogsrika delar av landet. Därför användes byggnadstekniker och material som sparade trä. Halmtaken visar också att gården låg i ett jordbrukslandskap där halm fanns nära till hands.

Här bodde en självägande bonde. Gården är byggd som en sluten fyrkant. Det gav skydd mot väder och vind, höll smådjur som grisar och höns inne på gården och hjälpte till att hålla vilda djur ute.

De fyra huslängorna omger en kullerstensbelagd gårdsplan. Den slutna formen var vanlig på gårdar i södra Sverige.

Alla byggnader låg inte inne i den slutna gårdskärnan. Eldfarliga hus, som brygghuset, placerades en bit bort för att minska risken att hela gården skulle börja brinna.

Nedanför gården, vid bäcken, ligger en liten skvaltkvarn. Den visar hur vattenkraft kunde användas i det dagliga arbetet på gården.

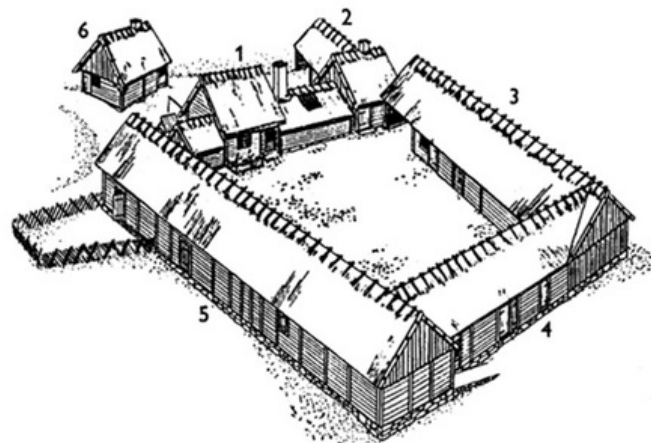
På 1870-talet bodde familjen Lundqvist på gården. Christina Christensdotter hade ärvt gården efter sin mamma och mormor. Hennes man Åke Lundqvist hade först kommit till gården som dräng. De gifte sig år 1860, och Åke blev därefter gårdens husbonde.

På gården bodde också deras dotter Hanna, Christinas ogifta syster och Christinas föräldrar. När Christina och Åke tog över gården flyttade hennes föräldrar till ett mindre rum bakom storstugan. Familjen hade även två drängar, men ingen anställd piga. Drängarna bodde i en särskild drängstuga.

Storstugan var det rum som användes mest. Där lagades maten över den öppna spisen, och kring det stora bordet åt man och arbetade. Intill spisen fanns två inbyggda sängar. Åke och Christina delade den ena sängen, medan Hanna och hennes moster delade den andra. Att ha en egen säng var ovanligt.

Ljuset i storstugan kom från ett takfönster, elden i spisen och ibland från en lysekärring. Det var en hållare för ett brinnande träspån som kunde flyttas dit ljuset behövdes. På väggarna kunde målade bonader med bibliska motiv sättas upp vid högtider och festliga tillfällen.

Oktorpsgården visar hur ett hem på 1870-talet samtidigt var en bostad, en arbetsplats och centrum för ett lantbruk. Familjen producerade själva mycket av det som behövdes på gården, men arbetet var fördelat mellan familjemedlemmar och anställda.

22. Oktorpsgården: 1. Boningslänga, 2. port, 3. loglänga, 4. stalllänga, 5. loglänga, 6. bryggeri och brännvinsbränneri.

Älvrosgården

Byggnaderna är från 1400-talet till 1800-talet.

Den äldsta byggnaden är ett härbre från slutet av 1400-talet. Timret i härbret har daterats till åren 1477–1478. Boningshuset är från 1700-talet, medan de övriga byggnaderna är från olika tider.

Gården visar hur en bondgård i Härjedalen kunde se ut på 1830-talet.

Älvrosgårdens byggnader kommer från Härjedalen, från olika gårdar i Älvros socken. Gården visar hur människor kunde bygga och bo i ett kuperat och skogrikt landskap.

Älvrosgården är den nordligaste av Skansens gårdar. Byggnaderna har samlats från olika gårdar för att visa de funktioner som kunde finnas på en större bondgård.

Alla byggnader är knuttimrade av furu. Taken är vedtak, lagda med näver och trä. Väggarna är obehandlade och har grånat med tiden. Den goda tillgången på skog syns tydligt i de kraftiga timmerväggarna och i taktäckningen.

På gården finns flera olika typer av knuttimring. Knutarna har olika form beroende på byggnadernas ålder och hur de har byggts. Det ger eleverna möjlighet att jämföra byggnadsteknikerna mellan husen.

Gårdsplanen sluttar, vilket speglar landskapet där byggnaderna en gång stod. Husen ligger ganska löst grupperade kring gårdsplanen, men gården har ändå en tydlig gräns med stängsel och grind. Här bodde en bonde med egen jord och egen skog. Varje byggnad hade en särskild funktion. Det fanns hus för människor, hus för kor och hästar, hus för säd och foder, och byggnader där mat kunde förvaras torrt.

På 1830-talet bodde Anders Hindriksson och Ingeborg Zachrisdotter i boningshuset tillsammans med sin familj. Boningshuset är en parstuga. Det har två större rum med en mindre kammare mellan dem.

Vardagsstugan användes till matlagning, arbete och sömn. Under vintern samlades gårdens folk där kring elden, som gav både värme och ljus. Nästan alla möbler och föremål i rummet var tillverkade av trä. Det andra stora rummet kallades helgdagsstugan och användes främst vid högtider och festliga tillfällen, som jul och bröllop.

Familjen levde till stor del av självhushållning. På gården tillverkades mat, kläder, husgeråd och redskap. Sådant som inte kunde framställas på gården, exempelvis salt, kaffe och finare tyger, köptes eller byttes till på marknader.

Loftboden har två våningar. På bottenvåningen förvarades mat och redskap, medan gårdens vuxna ungdomar kunde sova på övervåningen. I härbret förvarades sådant som var särskilt värdefullt, bland annat spannmål, utsäde, skinn och andra varor som kunde säljas. Härbret står på stolpar och ligger en bit från de andra byggnaderna för att innehålllet skulle ha större chans att klara sig om det började brinna på gården. Eldfarliga byggnader, som smedja och torkbastu, ligger en bit utanför gårdens kärna. Det minskade risken för att en brand skulle sprida sig till resten av gården. Boskapsskötseln var en viktig del av gårdens försörjning. Under sommaren fördes kor och getter till fäbodarna, där det fanns bete. På så sätt kunde gräset närmast gården sparas och skördas som vinterfoder. Unga kvinnor kunde arbeta vid fäboden med att vakta djuren och tillverka smör och ost av mjölken. På gården finns också en lekstuga, vilket kan väcka frågor om barns liv, lek och uppfostran förr.

67. Alvrosgården: 1. Manbyggnad, 2. log- och loftbyggnad, 3. stallbyggnad, 4. lada, 5. fäbus, 6. bastu, 7. stolpbod, 8. smedja, 9. lekstuga.

Faktaruta: Att bygga hus i dag

Det kan vara bra att jämföra äldre husbyggande med hur det går till att bygga hus i dag. Förr byggde människor ofta med material som fanns nära platsen där de bodde. Man byggde enligt lokala traditioner och efter de behov som fanns på gården. I dag är husbyggande mer planerat, reglerat och tekniskt avancerat.

Den som vill bygga ett hus i dag behöver följa många regler. Kommunen bestämmer vilka områden som får bebyggas och vilken typ av byggnader som får finnas där. För att bygga ett nytt bostadshus behövs normalt bygglov innan arbetet får börja.

Innan huset byggs undersöks marken. Arkitekter och andra yrkespersoner tar fram ritningar som visar hur huset ska se ut och fungera. På ritningarna finns väggar, fönster, dörrar och rum markerade. Där syns också tekniska system som vatten, avlopp, el, värme och ventilation.

När planeringen är klar förbereds marken och grunden läggs. Sedan kan själva byggandet börja. Många yrkesgrupper kan vara inblandade i samma husbygge, till exempel snickare, murare, elektriker, VVS-montörer, plåtslagare och målare.

En viktig skillnad mot äldre tid är att dagens bostäder ofta byggs med fler tekniska system och med större krav på säkerhet, tillgänglighet, energi och komfort. Samtidigt finns det likheter. Ett hus behöver fortfarande ge skydd, värme, plats för vila, matlagning, vardagsliv och gemenskap.

Faktaruta: Hur går det till att flytta hus?

På Skansen får vi ibland frågor om hur det går till att flytta ett hus till museet. Det kan låta märkligt, men timrade hus är faktiskt möjliga att plocka ner och sätta upp igen. Hus av andra material, exempelvis sten eller tegel, behöver flyttas på andra sätt. Förr i tiden var det dock vanligt att hus byggdes i timmer. Äldre timmerhus kunde flyttas även då, till exempel i samband med arv, giftermål eller när en gård förändrades.

När ett hus ska flyttas börjar arbetet med noggranna förberedelser. Först dokumenteras huset. Det fotograferas, mäts upp och undersöks. Husets väggar, rum, mått, konstruktion och detaljer dokumenteras så noggrant att byggnaden senare kan sättas samman på rätt sätt.

Det är också viktigt att ta reda på så mycket som möjligt om husets historia. Vem byggde det? Vilka har bott där? Hur har huset använts? Kunskap kan hämtas från arkiv, gamla handlingar, ritningar, bouppteckningar och intervjuer med personer som känner till huset eller platsen.

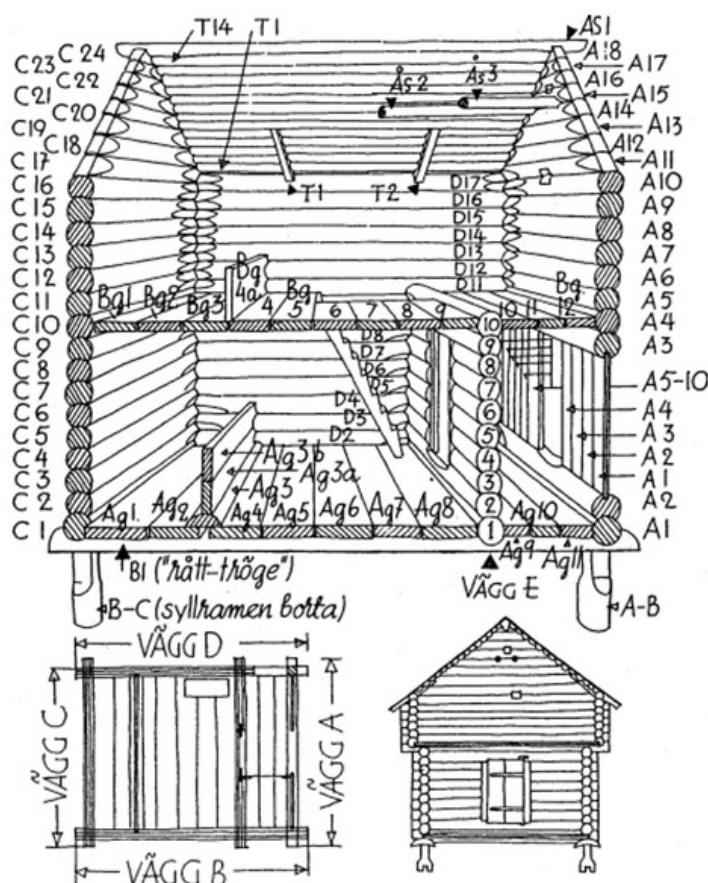
När dokumentationen är klar märks husets olika delar med bokstäver och nummer. Märkningen skrivs in på ritningar, så att varje del kan placeras rätt igen. Sedan monteras huset ner, del för del, och fraktas till sin nya plats.

Till sist byggs huset upp igen. Då används ritningar, fotografier, märkningar och den kunskap som samlats in om huset. Målet är att återuppföra huset så korrekt som möjligt och bevara de spår som berättar om dess historia.

Även förr märkte människor upp timmerhus när de skulle flyttas, men de gjorde inte dokumentation på samma sätt som i dag. I dag är det ofta bäst att bevara äldre hus på den plats där de står. Då finns sambandet med landskapet, vägarna, åkrarna och människorna kvar. Men ibland går det inte.

Då kan ett hus få ett nytt liv på ett museum.

Nedan är ett exempel på ett märkningsschema av ett timmerhus:

Källor och litteratur

Arnö-Berg, Inga och Arne Biörnstad, red. Skansens hus och gårdar. Ny, bearbetad och utökad upplaga. Stockholm: Nordiska museet och Skansen, 1980.

Dunér, Katarina och Thomas Hall, red. Svenska hus: landsbygdens arkitektur: från bondesamhälle till industrialism. Stockholm: Carlsson i samarbete med Riksantikvarieämbetet och Sveriges Radio, 1995.

Gustafsson, Gotthard och Arne Biörnstad. Skansens handbok i vården av gamla byggnader. 3 reviderade upplagan. Stockholm: Forum, 1981.

Henriksson, Gunnar. Skiftesverk i Sverige: ett tusenårigt byggnadssätt. Stockholm: Byggforskningsrådet, 1996. Byggforskningsrådets rapport T16:1996.

Håkansson, Sven-Gunnar. Från stock till stuga. Västerås: ICA bokförlag, 1991.

Jansson, Sam Owen. Måttordboken. 2 reviderade och utökade upplagan, utarbetad av Dan Waldetoft. Stockholm: Nordiska museets förlag, 1995.

Larsson, Mona och Tord Nygren. På Skansen: ett Sverige i miniatyr. Textgranskning av Inga Arnö-Berg och Anna Dahlén. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1996.

Millhagen, Rebecka, red. Hantverket i gamla hus. Illustrationer av Hans Mårtensson. Stockholm: Byggförlaget i samarbete med Svenska föreningen för byggnadsvård, 1998.

Svala, Catharina. Den svenska gården: från torp till herresäte. Fotografier av Michael Andersson. Stockholm: Natur och Kultur/LT, 1998.

Werne, Finn. Böndernas bygge: traditionellt byggnadsskick på landsbygden i Sverige. Höganäs: Wiken, 1993.

Bildförteckning

Omslagsbild

Oktorpsgården, Skansen. Foto: Jonathan Lundkvist/Skansen.

Sida 3

Hazeliussporten, Skansen. Foto: Jonathan Lundkvist/Skansen.

Sida 6

Boktryckargården, Skansen. Foto: Alex Hinchcliffe.

Sida 8

Väla skola, Skansen. Foto: Pernille Tofte.

Sida 9

Boktryckargården, Skansen. Foto: Marie Andersson/Skansen.

Sida 10

Boktryckarbostaden, Skansen. Foto: Marie Andersson/Skansen.

Sida 11

Bergsmansgården, Skansen. Foto: Marie Andersson/Skansen.

Sida 12

Överblick över Bergsmansgården. Bild ur Arnö-Berg, Inga och Arne Biörnstad, red. Skansens hus och gårdar. Ny, bearbetad och utökad upplaga. Stockholm: Nordiska museet och Skansen, 1980.
Bergsmansgården, Skansen. Foto: Alex Hinchcliffe.

Sida 13

Moragården, Skansen. Foto: Marie Andersson/Skansen.

Sida 14

Överblick över Moragården. Bild ur Arnö-Berg, Inga och Arne Biörnstad, red. Skansens hus och gårdar. Ny, bearbetad och utökad upplaga. Stockholm: Nordiska museet och Skansen, 1980.
Moragården, Skansen. Foto: Marie Andersson/Skansen.

Sida 15

Oktorpsgården, Skansen. Foto: Marie Andersson/Skansen.

Sida 16

Överblick över Oktorpsgården. Bild ur Arnö-Berg, Inga och Arne Biörnstad, red. Skansens hus och gårdar. Ny, bearbetad och utökad upplaga. Stockholm: Nordiska museet och Skansen, 1980.
Oktorpsgården, Skansen. Foto: Maria Johansson/Skansen.
Oktorpsgården, Skansen. Foto: Jonathan Lundkvist/Skansen.

Fortsättning Bildförteckning

Sida 17

Älvrosgården, Skansen. Foto: Marie Andersson/Skansen.

Sida 18

Överblick över Älvrosgården. Bild ur Arnö-Berg, Inga och Arne Biörnstad, red. Skansens hus och gårdar. Ny, bearbetad och utökad upplaga. Stockholm: Nordiska museet och Skansen, 1980.

Älvrosgården, Skansen. Foto: Marie Andersson/Skansen.

Sida 20

Illustration ur Arnö-Berg, Inga och Arne Biörnstad, red. Skansens hus och gårdar. Ny, bearbetad och utökad upplaga. Stockholm: Nordiska museet och Skansen, 1980.